

Bárdi Nándor

A SZÜKSÉG MINT ESÉLY

Lehetséges-e a magyarságpolitikát szakágazatként elgondolni? [II.]

Ebben a tanulmányban arra teszek kísérletet, hogy a magyarságpolitika aktuális kérdéseit egy szakpolitikai ágazat logikája szerint értelmezzem. Ez egyrészt azzal jár, hogy másodlagosnak tekintem a pártpolitikai viszonyokat és a személyi-hatalmi küzdelmeket. Másrészt nem koncepciót vagy stratégiát dolgozok ki, hanem olyan sarokpontokat jelölök ki, amelyek megkerülhetetlenek a szakmai tematizálás során, jó esetben a koherenciára törekvő kormányzati munkában. Tanulmányom első részében a jelenlegi helyzet kialakulásával foglalkoztam (1).^{*} A továbbiakban a magyarságpolitika célrendszerével kapcsolatos tévhiteket és elvárásokat rendszerezem (2). A dolgozat legfontosabb része a támogatáspolitikai átalakításával foglalkozik (3). Végezetül az ágazati reform lehetséges konfliktusait tekintem át (4).

2. A magyarságpolitika célrendszeréről

2.1. Az elvi alapok

Az utóbbi 15 évben a határon túli magyarokkal kapcsolatos politikát két elvárás határozta meg: a szülőföldön való boldogulás és a közép-európai magyar kisebbségeknek sajátos integratív státusz biztosítása mind az államországukban, mind Magyarországon (a nyelvországukban). Leegyszerűsítve ez a szülőföldön való maradás és a nemzetkisebbségi autonómia programja. Mindez a politikai retorika szintje, amelyet a magyarságpolitikai prioritások meghatározása érdekében operacionalizálnunk kell. Az ágazati politika tapasztalatai szerint fenntarthatók-e ezek az elvárások, illetve mennyiben adekvátak ezek a társadalmi-politikai folyamatokra?

A szülőföldön való maradás programja, mindenki érzi, hogy egyre hiteltelenebben hangzik. Ennek okát a következő három dologban látom.

a) A budapesti magyarságpolitikában természetesen fontos szerepet kapnak a határon túlról származó szakemberek, akik a legkülönbözőbb okokból hagyták el szülőföldjüket. Tőlük a határon túli közegben hiteltelen az otthonmaradás szorgalmazása. Hasonlóképpen azon kisebbségpolitikusok szónoklatai is hamisak, akik gyerekeik révén érintettek az elvándorlásban. (Nem hiteltelen azonban szakmailag, ha azért küzdenek, hogy olyan intézményesség és szociális szerkezet alakulhasson ki, amely segít abban, hogy egyéni döntés és ne társadalmi kényszer legyen a lakóhely-változtatás.) Tehát a elvárásrendszer „maradás” oldala lett hiteltelen.

b) Van-e jogom a magyar szállásterületek védelme érdekében bárkitől azt kérni vagy abban akadályozni, hogy történelmi kényszerhelyzetén a Magyarországra való áttelepüléssel ne pró-

^{*} A tanulmány első részét lásd: Kommentár 2006/5., 43–58. (A Szerk.)

báljon meg segíteni? Miközben az Európai Uniótól többek között épp ezt a szabadságot és a történelmi lemaradás felszámolásában való segítséget várjuk. A korszellem szerint ehhez nincs jogunk.

c) Elégségesek-e azok a források, amelyeket a magyarországi politikai osztály úgymond a szülőföldön való boldogulás érdekében a „maradásra” fordít? A másfélszáz ezres Hargita megye éves költségvetése 10-12 milliárd forint körül van, a 11 ezres Guta város éves költségvetése kb. 850 millió forintnak felel meg, a kicsit nagyobb Somorja költségvetése (már pályázati pénzekkel együtt) 1,6 milliárd forint. Akkor hogyan is lehetne évi jó esetben 16 milliárd forintból 2,5 millió embert érintő demográfiai, gazdasági viszonyokat érdemben befolyásolni? A szülőföldön való maradás, a magyarság létszámcsökkenésének megállításához Magyarország nem rendelkezik megfelelő eszközökkel. Ha ezzel nem nézünk szembe, a magyarságpolitika pusztán retorikaként működik az elitek alkujában.

A határon túli magyarság *sajátos státusára* vonatkozó elvárásnak két oldala van. Az *államországi cél* a magyar közösségek kollektív saját intézményességgel való integrációja az adott állam polgári-politikai közösségébe. Jelenleg azzal a paradox helyzettel kell szembenézni, hogy ennek megvalósítása az adott ország politikai-gazdasági modernizációját irányító kormányzati munkába való bekapcsolódással lehetséges. Ennek azonban eddig az volt az előfeltétele, hogy le kellett mondani az adott ország (Szlovákia, Románia) politikai rendszerétől idegen autonómiáról, vagy el kellett fogadni ennek felülről szervezett működését (Szlovénia, Horvátország, Szerbia). *Magyarország tekintetében* egyértelműen az egyéni emancipáció a cél: a magyar kulturális közösségen belüli, de más állampolgársággal bírók jogkiegyenlítéséről. Ebben az esetben pedig a magyar politikai rendszertől idegen, hogy nemzeti alapon felülírják az eljárásjogi kérdéseket. Ráadásul az etnikai szavazóként szocializálódott határon túlról érkezők alapvetően megváltoztathatnák a magyarországi politikai erőviszonyokat.

A közép-európai magyar kisebbségek a kárpát-medencei párhuzamos nemzetépítések közé szorultak. Részesei az államországuk politikai közönségének, de nem a politikai nemzetnek, részesei a magyar kulturális nemzetnek, de nem részesei a magyarországi politikai közösségnek. A politikai nemzet és a politikai közösség a térségben kialakult aszinkronitását csak a liberális multikulturális állammodell és a hatékony regionalizmus képes kezelni. Ennek az évtizedekig tartó átalakulásnak pedig minél inkább részesei a határon túli magyar csoportok, annál inkább nyertesei is lehetnek. Természetesen más a helyzetük az ausztriai, szlovéniai, horvátországi magyar diaszpóráknak, más az Európai Unión belüli rétegzett szlovákiai és romániai közösségeknek és megint más az ukrainai és a szerbiai, magukat politikai közösségként egyre nehezebben artikuláló, széteső helyi magyar világoknak.

Az eddigiek alapján *a közösségi elvárások helyett az egyén társadalmi viszonyait javasolom középpontba állítani*. Ezt a politika retorika nyelvére lefordítva a *magyarként való boldogulásként* fejezhetjük ki. Ennek érdekében a határon túl élő magyar identitással bíró személynek kisebbségi helyzetben *esélyegyenlőséget* kell biztosítani ahhoz, hogy mind az államországi, mind a nyelvországi viszonyok között *megvalósíthassa a maga társadalmi mobilitási pályáját; kiteljesíthesse és megélhesse a kulturális azonosságát; saját életvilágával részt vehessen a regionális és helyi modernizációs folyamatokban*. Az előbbieken meglévő társadalmi esélyegyenlőtlenség az intézményes keretek megteremtésével *csökkenthető*. Ennek az intézményes szerkezetnek egyszerre kell a saját nemzeti önszerveződésen alapulnia, részét képezni az állam-

országi intézményességnek, a nyelvországi kulturális hálózatoknak és a nemzetközi fejlesztési programoknak. Az így működtetett intézményi alrendszerre tagolt struktúra egyszerre szocializációs keret és a tudásbeviteli felzárkóztató programok csatornája lehet. Tehát nem ingatlanépítésekről, gépkocsik vásárlásáról vagy napidíjakról beszélek – nem tagadva ezek szükségességét –, hanem *programok működtetéséről*. E társadalomfejlesztő munka mérése nem a demográfia mutató, hanem a munkapiaci pozíció és az adott politikai közösség belső stabilitása.

A probléma nem megoldható, csak annyiban kezelhető, hogy javíthassuk az egyén, a közösség, a régió döntési pozícióit a (nyelvországi és államországi) többségi viszonyokhoz képest. Ez a megközelítés nézőpontjában jelent radikális fordulatot a harmincas évektől kialakított organikus kisebbségi önszerveződés-képpel, a kisebbségi elit elváráskonstrukciója alapján felépített közösségi területvédelemben gondolkodó szemlélettel szemben.⁴³

2.2. A magyar állam és a határon túli magyarok

2.2.1. Arra a kérdésre, hogy *miért is kell Magyarországon a határon túli magyarsággal foglalkozni*, sok személyes és intézményes válasz létezik. Az alkotmány „felelősséget érez” kifejezésével az eddigi budapesti magyarságpolitika történetét ismerve én nem sokat tudok kezdeni.

Az erre vonatkozó vélekedések első csoportjába a magától értetődőnek tekintett, a történeti Magyarországhoz kapcsolódó, a magyar nemzet és a magyar állam határainak egybe nem eséséből tartozó *történeti* megfontolások tartoznak.

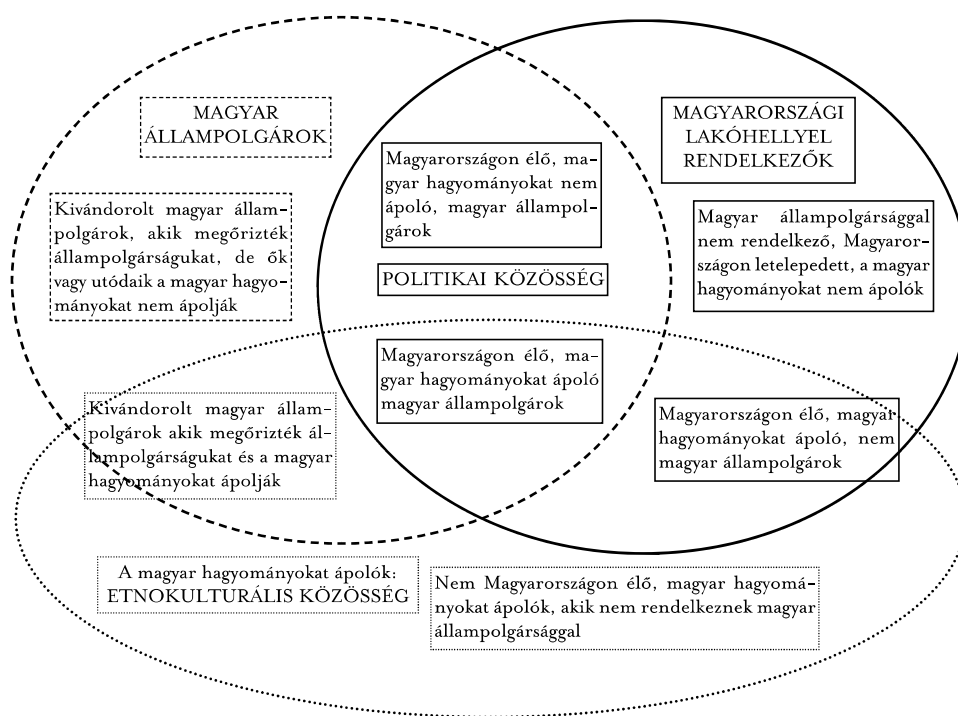
A második magyarázattípusba a *szolidaritás és felelősség* érveket sorolom: a) Magyarországon több tízezer olyan család él, amely a határon túl családi, rokoni kapcsolatokat ápol. Ebből levezetve az odafigyelés mintegy társadalmi igényként is megjelenik. b) A közép-európai magyar kisebbségek politikai opciói az egész térség stabilitására hatással lehetnek, és mivel a környező országokkal kialakított kétoldalú kapcsolataiban is meghatározóak a szomszédsági kérdések mellett a kisebbségi problémák és a történelmi komplexusok, így a külmagyar ügy biztonság- és geopolitikai vonatkozásban is felmerül.

A harmadik, az előbbi kettőt átfogó érvelési mód a *magyar állam történelmi felelősségéből* indul ki. Magyarország két világháborúból vesztesként került ki. Döntően ennek köszönhető a határon túli magyar kényszerközösségek létrejötte, amelyek mára vállalt, regionális nemzeti közösségként jelenítik meg magukat. A magyar állam 1918 előtti polgárainak egy része (a nemzetiségi csoportok) az I. világháború után nem kívánt a magyar állam fennhatósága alatt élni, és a nemzetközi viszonyok révén ez a szándéka meg is valósult. Míg azok iránt, akik – ezt az állammal kötött „szerződést” nem mondták fel, hanem utódaikkal együtt – lakóhelyükkel elszakadtak attól, a magyar állam felelősséggel tartozik, hiszen (1918-ban és 1945-ben) a hibás politikai vezetésnek köszönhetően kerültek új állami uralom alá. Ez ugyanaz a logika, mint a holokauszt, a hadifoglyok, a kitelepítettek, a politikai bebörtönzöttek iránti állami felelősség kérdése.

⁴³ Ebben a megközelítésben csak utalásszerűen jelenik meg a *közönség és a közösség* különbségtétel, amely arra kíván reflektálni, hogy a határon túli magyarság mint a magyar nemzetépítéstől leszakított kényszerűségből létrejött csoportot maga az elit konstruálja közösséggé.

A negyedik (jórészt szegénylősen eltitkolt) érdekeltség Magyarország munkaerő-piaci és gazdasági érdekeihez kapcsolódik. A magyarországi demográfiai csökkenést már ma is a határon túli magyarok bevándorlása enyhíti. A nyugdíjrendszerben az aktív foglalkoztatottak csökkenése miatt kb. 10 év múlva várható válság, és az egyre fokozódó munkaerőhiány miatt Magyarországnak elemi érdeke, hogy migrációs rendszer alakuljon ki környezetében. A migrációs rendszer kifejezés ebben az esetben nem a bevándorlás leplezésére szolgál. Ez alatt egy olyan oda-vissza működő folyamatot értek, amelyben a magyarországi munkavállalás, tartózkodás időleges, és az itt felhalmozott tudás és tőke visszakerülhet a Kárpát-medence egy másik régiójába, mintegy a térség belső reintegrációs folyamatainak részeként. Természetesen nincsenek illúzióim az elvándorlási folyamatokkal kapcsolatban, de be kell látnunk, hogy a több évszázada a medence közepe felé tartó migrációs folyamatokat nem lehet megakadályozni, ráadásul a szakképzett munkaerő a magyar gazdaság érdeke is. Tehát a magyar gazdaság legalább annyira érdekelt a határon túli szakképzésben és felnőttképzésben, mint a helyi magyar társadalmak.

2.2.2. A magyar állam és a határon túli magyarok viszonyában megkerülhetetlen a magyar állam identitáspolitikája. Ez a kérdés nincs végiggondolva. Tóth Judit idegenjogi munkássá-

A magyar „nemzet” státus szerkezete

ga⁴⁴ nyomán az előző oldalon mellékelt ábrában zsúfoltam össze a státus nézőpontjait. A „magyar hagyományok ápolása” alatt a magyarnak tekintett történeti, kulturális hagyomány és szocializációs szerkezetet értem, nem kizárva a többes kötődést sem, amelyet egy ilyen séma nem tud megjeleníteni. Hasonló módon a *közönség* (public) és a *közösség* (community) közötti *nemzetiesítő folyamatok is hiányoznak*. Miközben épp ezzel, a *nacionalizmus intézményesülő formaváltozataival* válthatjuk ki a politikai nemzet és a kulturális nemzet fogalmi ellentmondásait. Hiánylistához tartozik még az EU-állampolgárok és a magyarigazolvánnyal rendelkezők sajátos jogállása is.

2.3. A magyarságpolitika működtetése

Mielőtt a magyarságpolitikai célrendszeréről szólnék, tisztáznom kell az eddigi fogalomhasználatot. Szakpolitikai leíró kifejezés a *kisebbségpolitika*, amely a kisebbségi elitek kisebbségi ügyekben folytatott politikai tevékenységét fedi le. Ettől külön kell választani – az összesűrűsödő viszonyrendszerek ellenére – a *magyarságpolitikát*, amely egy-egy kormányzatnak a magyar kisebbséggel kapcsolatos politikájára utal Budapesten vagy bármelyik szomszédos országban. Egy-egy kormányzatnak az általában vett etnikai és kisebbségi csoportokkal kapcsolatos politikájára az *etno-politika* kategóriát tartom megfelelőnek. A magyar állam viszonyát a magyar nemzethez az *identitás-politika* fogalmi rendszerében tartom értelmezhetőnek. A budapesti magyarságpolitika és a magyar kisebbségpolitikák közös fellépését nevezném (ha már politikailag nem volna túlterhelt) *nemzet-politikának*. A szereplők megnevezésének vonatkozásában szintén a fogalmi leírásra törekszem, hogy az alá-fölérendeltségi viszonylatok rögzülését elkerüljem. Ezért a közkeletű anyaország kifejezés helyett jobbnak látom a *nyelvország*, a többségi nemzet, illetve állam helyett az *államország* megfogalmazásokat. Az eddigiekből talán nyilvánvaló, hogy a nemzetstratégia-hiány sopánkodás helyett az ágazati politikák szakmai logikáját keresem. A magyarságpolitikát egy olyan ágazatnak tartom, amelynek három szintje van: a kétoldalú viszonyokon belüli és a nemzetközi kisebbségvédelem; a magyar–magyar kapcsolatok működtetése; a határon túli magyarság támogatása. A következőkben azoknak a feladatoknak és céloknak a katalógusát állítottam össze, amelyek már folyamatban vannak, és külön-külön felépített fejlesztési stratégiát igényel a megvalósításuk.

a) Kisebbségvédelem a kétoldalú viszonylatokban és a nemzetközi szervezetekben

Az Európai Unió jelenleg hiányzó kisebbségvédelmi politikájának kimunkálása, szervezése. (A Tabajdi Csaba és Gál Kinga vezette EU-parlamenti intergroup ebben a tekintetben az utóbbi két évben úttörő munkát végzett.⁴⁵ Ezzel párhuzamosan a Jürgens- és a Frunda-jelentés között eltelt 3 évben jelentősen megváltozott a nemzetről és a nemzeti kisebbségekről szóló hivatalos kánon az uniós fórumokon.

⁴⁴ TÓTH Judit: *Státuszjogok*, Lucidus, Budapest, 2004, különösen 328.

⁴⁵ Vö. pl. TABAJDI Csaba – KORÁNYI Dávid: *Az uniós nemzeti érdekvédelem három modellje. Másfél éves európai parlamenti érdekvédelem tapasztalatai*, kézirat a Magyarországi Politikai Évkönyv számára, 2004. július – 2006. január, www.tabajdi.hu.

A védőhatalmi szerep kialakítása és erősítése a szomszédos országok magyar kisebbségei vonatkozásában. Pontosabban ennek általános elfogadtatásáról lehet szó. Ennek egyik útja az alapszerződések kezdeményező kihasználása. Egy másik a már meglévő (például szlovéniai) példákra való hivatkozás. De lehet kezdeményezni a magyarországi nemzetiségek vonatkozásában a nyelvország erősebb kapcsolódását. Továbbá fel lehet vállalni az EU-n kívüli országok kisebbségeinek megjelenítését, ahogy például a koszovói szerbek az EU különböző fórumain, elvárva a kölcsönösséget.

Regionális fejlesztési projektek kezdeményezése kárpát-medencei szinten a német Duna-koncepcióhoz hasonlóan.⁴⁶

b) A magyar–magyar kapcsolatok működtetése

Az miniszterelnök és az államfő közti konszenzus nyomán az alkotmánymódosítás végrehajtása a kulturális nemzet intézményesítése és az új felelősség értelmezése érdekében.

A kedvezménytörvény nyomán a határon túli magyarok nyelvi alapon történő pozitív diszkriminációjának bővítése. A magyar állampolgárokhoz hasonló esélyek biztosítása pályázatok, tanulás, intézményhasználat stb. terén.⁴⁷

A magyar–magyar intézményi integráció támogatása. A határon túli magyar kulturális, oktatási, tudományos intézményrendszer akkreditálás utáni összekapcsolása a magyarországi szakmai szervezetekkel. A politikai szintű kétoldalú tanácskozásokon és a reprezentatív fórumokon túl valamilyen formában pótolni kellene a MÁÉRT-et, mégpedig szakbizottsági fórumokon. Ennek lényege, hogy évente kötelezően, többször találkoznak a szakminisztériumok felső szintű vezetői, illetékes szakemberei a határon túli szervezetek képviselőivel, és kölcsönösen tájékoztatják egymást a magyar–magyar viszony vonatkozó gyakorlati problémáiról. Itt már magának a tájékoztatásnak, az együttgondolkodásnak is fontos szerepe lehet. Nem beszélve arról, hogy mindez arra kényszeríti az apparátust, hogy folyamatosan elszámoltatható legyen az aktuális ügyekben. Ebben az esetben nemcsak magyar–magyar tapasztalatcseréről, hanem országok és régiók tudás-készletének használatáról van szó.

Magyar nyelvpolitika kidolgozása és a határon túli magyar nyelvi tervezés integrálása az intézményrendszerbe.⁴⁸

A magyarországi bevándorlási és munkavállalási rendszert a belügyi kezeléstől egy szélesebb társadalompolitikaként elgondolt migrációs stratégia keretében szükséges kezelni. Magyarország a közlekedés, a munkavállalás, a képzés, a beruházás, egészségbiztosítás stb. terén megteremthet

⁴⁶ Lásd HORVÁTH Gyula: *A Kárpát-medence – európai makrorégió = Globalitás – lokalitás*, szerk. Kupa László, B and D Stúdió, Pécs, 2005, 117–130; Uő.: *A kárpát-medencei régiók közös kohéziós politikájáról = Közéletek. A határon átnyúló kapcsolatok kilátásai a mezőgazdaság regionális kérdései az Európai Unió keleti peremén*, szerk. Baranyi Béla, MTA RKK, Debrecen, 2005, 13–28; HAJDÚ Zoltán: *Magyarország geopolitikai helyzetének változásai a rendszerváltás időszakában, 1988–2004 = Tanulmányok Tóth Józsefnek*, szerk. Bugya Titusz – Wilhelm Zoltán, PTE TTK Földrajzi Intézet, 2005, 49–65.

⁴⁷ Ebben az esetben éppúgy, mint a migrációs politikában a magyarországi idegen jogok felülvizsgálása szükséges.

⁴⁸ Lásd Lanstyák István, Kontra Miklós, Szabó Mihály Gizella munkásságát.

egy olyan *kárpát-medencei migrációs rendszert*, ahol a vendégmunkások, a munkaerőpiacon oda-viszsa mozgó szereplők tőke- és tudástranszfert bonyolítanak, illetve a magyarországi tőkebefektetésekhez kapcsolati hálót biztosítanak.⁴⁹

Magyarországról és a határon túli magyar közösségekről a szomszédos országok nyelvén külön-külön internetes portálok létrehozása és az adott nyelveken expanzív információmegjelenítési programok beindítása a határon túli közvetítő műhelyek segítségével. A lengyel keleti politika mintájára ösztöndíj- és képzési programok beindítása a szomszédos országok többségi fiataljai számára.

A magyarországi határátlépés és kapcsolattartás problémamentessé tétele. A szomszédos országokból befolyó vízumdíjaknak megfelelő összeg egy-egy konkrét határon túli projektre való felajánlása.

2.4. A határon túli magyarok támogatása

Ennek a magyarságpolitikai szakterületnek az elsődleges célja *a határon túli magyarság esélyegyenlőtlenségét csökkentő intézményrendszer fejlesztése, ezzel a munkaerő-piaci pozíciók javítása és az önálló politikai közösségek működésének segítése, valamint a magyar azonosságtudat választása, akadálymentes megélése érdekében. A dolgozat következő fejezete ezt részletezi.*

3. Támogatás és fejlesztéspolitika

3.1. Az alapelvek és célok körvonalazása után tisztázni kell annak *a politikai megállapodásnak a keretét*, amelyet a határon túli magyar közösségek képviselői a magyarországi kormánzzal és a pártok képviselőivel kötnek a nyelvország támogatásáról. Ugyanis ha egyből a prioritásokról állapodnak meg, akkor a politikai alkuk, nem pedig a szakmai keretbezárást lesz a domináns.

a) Tisztázni kell a mindenkori magyar költségvetésből azt az *arányszámot* és azt a feladatkört, amely a határon túli magyarok támogatására vonatkozik. A jelenlegi 1-2 ezrelék körüli összeget 2 ezrelékben (kb. 15-20 milliárd Ft) lehetne első alkalommal 3 évre megállapítani.⁵⁰

b) Egy közös megállapodásnak tisztázni kellene a *régiós arányokat*. Itt a lélekszámarányon túl a vajdasági és kárpátaljai magyarság romló gazdasági-társadalmi helyzetét, az európai uniós fejlesztésekből való kimaradásukat figyelembe véve, és ha léteznek, saját, EU-s normák alapján szabályozott programjaira többlettámogatásokkal rendelkezhetnek.⁵¹

⁴⁹ Lásd Horváth István (Kolozsvár) munkásságát.

⁵⁰ Erre elsősorban azért van szükség, mert a pályázati alapon működő forráselosztásban a költségvetés megszavazása után (december) csak a következő év tavaszán (február-március) írják ki a pályázatokat, majd az első kifizetésekre csak a nyár folyamán kerül sor, az elszámolási határidő pedig december. Az intézményműködtetés szempontjából, saját források hiányában az első hónapok lefedettsége hiányzik. Így maga a rendszer is arra kényszeríti a pályázókat, hogy hamis elszámolásokat készítsenek. Ezt mindenki tudja, és szakzsargonban a „le van papírozva” helyzetek között lehetetlen differenciálni. Ezzel az egész rendszer erodálódik.

⁵¹ Egy ilyen vita a forrásszükségleteken túl felszínre hozhatná azt a problémát is, hogy a budapesti magyarságpolitikában és a kisebbségpolitikákban mennyiben lehetnek meghatározók az erdélyi tapasztalatok. Hiszen a jelenlegi magyar nemzetpolitikai modell döntően ezek befolyása alatt alakult ki.

c) Tisztázni szükséges a vonatkozó költségvetési támogatások Magyarországon maradó (üzemeltetési) költségeit. A támogatott programok megvalósításában el kell fogadni azt az elvet, hogy azonos feltételek mellett a magyarországi eszközbeszerzést és járulékfizetést kell előnyben részesíteni.

d) Még a forrástervezés (a pályázatok kiírása) előtt tisztázni szükséges, hogy a sajátosságoknak megfelelően egy-egy régióban az egyes kisebbségi alrendszerek (érdekvédelem, önkormányzat, egyház, civil társadalom, oktatás, nyilvánosság) vagy a felhasználás (infrastruktúra-fejlesztés, működtetés, tudásbeviteli programok) milyen arányban részesül a támogatásokból.⁵²

e) Alapvetőnek tartom, hogy az egyre erősebben megjelenő gazdaság- és régiófejlesztési forráslobbik beszabályozása érdekében ezekről a nagy költségintéző projektekről (a piacon szokásos hatásvizsgálatok alapján) külön megállapodás szülessen.⁵³

f) A határon túli magyar intézményességnek tisztázni kell a saját maguk finanszírozására fordított összeg forrását: az adott állam, a transznacionális pályázati alapokat, a saját társadalmi támogatást és a magyarországi kereteket. Ez ahhoz is szükséges, hogy világosan lássuk a forrásszükségeket, illetve elkerüljük a párhuzamos finanszírozást, ami nem mond ellent a közös finanszírozásnak.

3.2. A forráselosztás szintjei

Az „átláthatatlanság”-kritika gyökere a forrásközvetítés szétszórtsága és párhuzamossága mellett abból adódott, hogy a támogatáspolitikai célrendszere nem volt differenciáltan beszabályozva. Ezt a problémát – attól függetlenül, hogy hány különböző alap marad meg – a forráselosztás szintjeinek szétválasztásával látom kezelhetőnek. Négy szintet különíték el:

a) A nagy projektek a magyar–magyar, az EU-s illetve regionális kétoldalú megállapodások alapján jöhetnek létre.

Az eddig a kisebbségpolitikai vezetőknek adott bűjtatott társadalmi, illetve gazdasági támogatásokat – összeférhetlenségi szabályokkal – meg kell szüntetni, mivel ez a jelenlegi gyakorlat az egész rendszert erodálja. A Magyarországról támogatott politikai vezetőket és apparátusokat ez a helyzet nemigen kényszeríti a kisebbségi társadalom erőforrásainak bevonására. (A kisebbségpolitikusok egy része „közösséget” egyre inkább csak mint etnikai szavazóbázist kezel. A magyar kisebbségi pártok a néppárti fejlődés helyett egyre inkább választási pártokként működnek, amelyek regionális és gazdasági érdekcsoportok hálózatai. Az etnikai szavazás rögzülése miatt társadalmi kontrolljuk és ezzel együtt politikailag aktív mindennapi bázisuk is beszűkült.)

Az időben első nagy magyarságpolitikai projekt, a *Duna TV* támogatását újra kell gondolni. Miközben a televíziós csatorna támogatása általánosságban már nem része a határon túli magyarok támogatásának, mégis az ő érdekkörükbe tartozó kérdésként kezelik annak működtetését. A nézettség pedig, ha más magyarországi közszolgálati adók vagy kereskedelmi tévék is fog-

⁵² A kisebbségi intézményi alrendszerekről lásd KISS Dénes: *Az erdélyi magyar civil szféráról*, Civil Szemle 2006/2., 139–154 (www.itk.hu/cszemle/docs/civil7.pdf).

⁵³ Nemzetközi tapasztalat, hogy minél inkább infrastruktúra- és nem képzésközpontú egy fejlesztéspolitika, annál nagyobb a korrupció és a pazarlás lehetősége.

hatók, nem tér el lényegesen a magyarországi alacsony nézettségtől. Itt nem a Duna TV felszámolásáról van szó, hanem a magyarországi közvélemény előtt tisztázni kell a csatorna társadalmi-politikai funkcióját. Kézenfekvő az Európában általános nemzeti-közszolgálati *kulturális csatorna* lehetősége, amely az egész magyar kulturális közönséghez szól. Ellenben ha a határon túli elitek szükségesnek tartják a jelenlegi köztes helyzet fenntartását, akkor a csatorna fenntartása legyen a támogatások része.

Az eddigi *régió- és gazdaságfejlesztési* koncepciókban megfogalmazott közel hasonló elképzeléseket⁵⁴ egy elkülönített programban lehetne megvalósítani. Fontos, hogy ezek a volumenükben a többi támogatást messze felülíró és az üzleti élet szabályai szerint kezelendő források külön legyenek kezelve az intézménytámogatásoktól. (Ha nem ez történik, akkor vagy az üzleti szabályozás nem működik, vagy más területeken is a piaci érdekeltség lesz a döntési szempont.)

A határon túli magyar *felsőoktatás fejlesztése* során a magyarországi felsőoktatási szakmai integrációt, illetve annak akkreditációs követelményrendszerét, a normatív támogatást célszerű volna alkalmazni. Az újabb fejlesztések helyett az oktatási, szakmai munka stabilizálása lehetne prioritás. Nevezetesen az alapító politikai tehertételektől való megszabadulás és akadémiai normák szerinti működésre való átállás. Az esetleges szerkezeti átalakításokat is ennek alapján érdemes átgondolni.

A *kedvezménytörvényből adódó támogatások köre* a közeljövőben nem bővül. Az oktatási-nevelési támogatás egyéni folyósítása lényegében szociális segélyezéssé alakította a támogatást. Ennek bármiféle reformja azonnal konfliktust okozhat.

b) *A normatív támogatások* olyan akkreditált célprogramokra vonatkozhatnak, amelyek egy-egy intézmény működését és elsősorban szolgáltató, tudásbeviteli funkciót látnak el, rendszeresen monitorizálva. Ebbe a körbe olyan célprogramok juthatnak be 2-3 év folyamatos működés után, amelyek megfeleltek a magyarországi szakmai akkreditációs követelményeknek. Ebben a körben már nem pályázati, hanem feladatokhoz kötött normatív alapon működne a támogatás.

c) *A célprogramok* részletes pályázati kiírás alapján működ(het)nek, amelyeket a következő részfejezetben ismertetendő, forráselosztó technológiával lehet szabályozni. A jelenleg működő vagy latens módon meglévő és hálózattá szervezhető célprogramok intézményépítésre és működtetésre vagy projektek támogatására vonatkoznak. A következőkben olyan programokat sorolok fel, amelyek már beindultak vagy részletesen ki vannak dolgozva. A jelenlegi kormányzati elképzelésekkel szemben ebben az intézményfelfogásban a középszintű, helyi napi szolgáltató-fejlesztő funkciót ellátó intézmények állnak a középpontban, nem a nagy infrastrukturális fejlesztési projektek.

A tematika bővíthető.

Intézményépítő célprogramok:

- az oktatásfejlesztő és minőségbiztosítási rendszer működtetése
- szórványkollégiumok működtetése

⁵⁴ Lásd Bernáth Tamás, Misovicz Tibor, Törzsök Erika és munkatársai, valamint Várady Zoltán munkanyagait.

- egyetemi szakkollégiumok működtetése
- internetes portálok és dokumentációs központok működtetése
- 40 városi könyvtár állományellátása és módszertani integrálása
- e-pontok működtetése
- magyar házak működtetése, művelődésszervezők képzése
- tudományos műhelyek működtetése⁵⁵
- színházi műhelyek fenntartása

Programok támogatása:

- óvoda- és iskolabeíratási programok
- felnőttképzés támogatása hiányszakmákban
- EU-képzési programok
- rendszeres tanári továbbképzés.
- örökségvédelmi munkák
- ösztöndíjprogramok (szakágazonként)
- könyvkiadás támogatása
- sajtó támogatása

d) *Regionális keretek* körébe a kis, maximum 200 000 Ft költségvetésű programok tartoznak, amelyekről eleve egy-egy ország szintjén lehetne dönteni. Mégpedig olyan forrást közvetítő alapokban, amelyek egyrészt Magyarországról, másrészt az államországtól kapnak támogatásokat, valamint pályázhatnak nemzetközi forrásokra is. Ugyanide lehetne integrálni a mai ajánló irodákat, agora-központokat, illetve a közalapítványok regionális központjait. Ez az adminisztratív feladatokra is képes központ segíthetné a normatív támogatások és a célprogramok monitorizálását is. Hosszabb távú intézményépítés szempontjából nemcsak a költségtakarékosság miatt fontos mindez, hanem egyben a *kulturális autonómia adminisztratív bázisát* is ezzel lehetne előkészíteni.

3.3. Támogatástechnológia

A *forráselosztás technológiáját* alapvető fontosságúnak tartom a jelenlegi kijárásos alapú támogatási rendszer megváltoztatása érdekében. Jelenleg egyedül az Apáczai Közalapítvány rendelkezik minőségbiztosítással, nemzetközileg kompatibilis nyilvántartási rendszerrel és hatékony belső

⁵⁵ A dolgozat 2006. szeptemberi vitája után felmerült, meg lehet-e mondani, hogy mivel foglalkozzanak például a magyar kisebbségek kutatásával foglalkozó műhelyek. Természetesen ezt saját projektjeik határozhatják meg. De a szakirodalom és az aktuális viták nyomán ki lehet emelni kulcstémákat. A kutatások terén négy ilyen, minden egyes szomszédos országban releváns kérdést látok: a) Kisebbségek vagy nagyobbak az adott regionális magyar csoporton belüli társadalmi különbségek, mint az országosan mért egyenlőtlenségek? Van-e különbség (miben és hol) a kisebbségi illetve többségi háztartások gazdálkodása és stratégiai között? b) Az etnoregionális/kisebbségi pártok szavazóinak viselkedése. Mennyiben etnikai szavazók a magyar kisebbségek? c) Mennyibe kerül a sajátosan magyar kisebbségi intézményrendszer finanszírozása a nyelvországi és az államországi valamint a transznacionális forrásokat használva? d) Az 1989 előtti országokénti magyarságpolitikák és a magyar kisebbségi elitek viszonyrendszere.

monitorizálással.⁵⁶ Ezért ezen alapítvány kialakult módszereinek adaptálásra teszek javaslatot. (Itt az irodavezető és az elnökök, kurátorok személyes érdemein túl azt tartom döntőnek, hogy mivel eleve a Szakképzési Alap forrásait osztják tovább, maga a közalapítvány is igen szigorú pénzügyi és szakmai ellenőrzés alatt áll. Ez alakította ki a jelenlegi jó gyakorlatot.)

a) *A források központosítása* olcsóbb ügymenetet, szakszerűbb lebonyolítást biztosíthat. Azonban rendkívül fontos a *pontos és részletes pályázati kiírás*, amelyet mind szakmai, mind lebonyolítói oldalról egyeztetni szükséges a folyamatos módosításokkal együtt.

b) A döntésekbe a *határon túliakat mint tanácsadókat* érdemes bevonni. Ellenkező esetben folytatódik az a gyakorlat, hogy a pályázók és a forráselosztók ugyanazon személyek, illetve közeli viszony áll fent közöttük. A magyarországi minisztériumi apparátusokban pedig a tisztviselői fluktuáció miatt nem alakult ki a szakértői kör, illetve ahol ez létezik, ott a forráselosztó és kapcsolattartó személy megegyezik. Ezért az NKA modelljéből kiindulva a *szakkollégiumokban a meglévő magyarországi szakértői kört* érdemes megszólítani.

c) A pályázatok feldolgozása után a kurátorok, illetve a határon túli tanácsadók *pontozással dönthetnek a pályázatok rangsorolásáról*. Így előzetesen, listából látható a két helyszín esetleg eltérő értéktétele, és feláll egy pontrangsor, amelynek alapján a legjobb pályázatok teljes keretösszeget kaphatnak.

d) *A kurátorok, tanácsadók szervezeti elkötelezettségeit a honlapon nyilvánosságra kell hozni*. Ugyanígy a döntést segíti, ha a *kuratóriumi ülések jegyzőkönyve szintén* felkerül az alap honlapjára. (A mosolygó olvasónak ajánlom, hogy kattintson a Nemzeti Civil Alapprogram honlapjára: www.nca.hu.)

e) *Az alap nyilvántartási rendszerének kompatibilisnek kell lennie az NKA nyilvántartásával*.

f) *A monitorizálást helyi szinten külön szakemberek, illetve a kurátorok végzik*.

g) *Komoly pontelőnyt kell biztosítani az utófinanszírozásnak, illetve azon pályázóknak, akik külső forrásokat képesek bevonni*.

h) *Az alap belső működési költségét a magyarországi nonprofit szektor átlagában kell maximalizálni*.

Ez a technológiai leírás a szakmai sarokpont a támogatási rendszerben.

4. Konfliktuslehetőségek az ágazati reform során

A felmerő konfliktusokat mindig csak az adott viszonyok között lehet értelmezni. De érdemes előre számbavenni, hogy a szervezeti átalakulással járó érdeksérelmek és igazgatási problémák kezelésére előre alternatívákat lehessen kidolgozni.

a) *A HTMH feladatkörének átadásához* több törvényt kell módosítani, hiszen az országos hatáskörű szervezetből egy közigazgatásilag alacsonyabb szintre (miniszterelnökségi főosztály) került a felmerülő ügyek kezelése. Így az „ügyek” továbbra is megmaradnak. Nagy kérdés, hogy létrehozandó három osztály döntően a Külügyminisztériumból rekrutálódott munkatársai, akik Törzsök Erika és Zilahy László kivételével a szakmai vitákból kimaradtak, mikorra látják át a te-

⁵⁶ Mindez folyamatban van az Új Kézfogás Közalapítvány esetében is, ahol szintén létezik pontozásos bírálati forma. A közalapítvány titkársága felajánlotta a tájékoztatást, ennek elmulasztása egyedül a szerző felelőssége.

rület érdekviszonyait. Időközben a szomszédos országokban tovább zajlik Magyarország geopolitikai pozícióinak gyöngítése. Ezzel együtt a határon túli magyar kisebbségpolitika radikalizálódása várható. Erre tudatos válaszokkal kellene felkészülni a kisebbségi pártok vezetőivel konzultálva.

b) A közalapítványok megszüntetésével kérdéses, hogy az Apáczai Közalapítvány modelljének irányába megyünk-e, vagy a pártpolitikának eddig sokkal inkább alárendelt Új Kézfogás Közalapítvány módszereit (nyilvántartási rendszer, célprogramok, apparátus) érvényesítik.

c) A határon túli *felsőoktatás fejlesztése* terén nagy kérdés, hogy ha az OM átveszi ennek a projektnek a felügyeletét, mit is tud ezzel kezdeni, hiszen a magyarországi miniszteriális irányítás épp nem a közvetlen irányítási módszerek felé tart. Nem beszélve arról a konfliktusról, ha kiderül, hogy a Vajdaságban nem tanító-, hanem tanárképzésre van szükség. Vagy ha kiderül az EMTE kolozsvári karának diszfunkcionális működése, és az alapítvány kuratóriumát alkotó egyházak fellépnek a budapesti kormányzattal szemben. Miközben különalkuikat megköttették a BBTE vezetésével, de ezzel párhuzamosan támogatják az önálló Bolyai Egyetemért folytatott politikai kampányt. Mindez politikai szinten azonnal a nemzeti és nemzetietlen az erdélyiek és budapestiek küzdelmévé válik. Miközben továbbra is tabutéma a meg nem tartott órák sokasága, az oktatás mérhetően alacsony színvonala. Hasonló előremenekülés a Kolozsvári Magyar Egyetemi Intézet szakkollégiumi ingatlanprojektje, amelynek fenntartása és szakmai programja nincs végiggondolva.

d) Ugyanígy komoly kételyeket vet fel az évi 3 milliárd forintos *oktatási-nevelési támogatás hasznosítása*. A témát a kisebbségpolitikusok saját szavazóbázisuk miatt nem fogják felvetni, ezt egy magyarországi szociális segélynek tekintik. Hogy ezeket az összegeket hatékonyan, közösségi fejlesztési célokra fordítsák, vajon egy budapesti pénzügyminisztériumi hivatalnokra bizzuk?

e) Szintén a hatékonyság kérdését veti fel a *regionális ajánló irodák, a közalapítványi irodák, az agora-irodák működtetése*. Az itt fenntartott státusok a legfontosabbak a magyar kisebbségi társadalmak fejlesztése szempontjából?

Mindezekkel a kérdésekkel azonban csak akkor kell szembenézni, ha kiderül, hogy leépítés helyett a kormányzati szándék a reformra vonatkozik, amelynek előfeltétele az ágazat szakmai logikáinak, az eddigi tanulságoknak az elismerése. Ennek próbája pedig nem nyilatkozatok elemzése, hanem a szerkezetátalakítás gyakorlata.